

ZDENĚK PETRÁŇ
PAVEL RADOMĚRSKÝ

Ilustrovaná
encyklopedie
české, moravské
a slezské
NUMISMATIKY

NAKLADATELSTVÍ LIBRI
PRAHA 2001

© MUDr. Zdeněk Petráň, PhDr. Pavel Radoměrský, CSc., 2001
Illustrations © Annemarie Radoměrská a archiv autorů, 2001
© Libri, 2001

Odborní recenzenti: Univ. prof. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc., PhDr. Eduard Šimek, CSc.

ISBN 80-7277-067-5

Obsah

Předmluva	7
Seznam zkratk	8
Poznámka k psaní vlastních jmen panovníků a příslušníků šlechtických rodů	8
Úvodní zamyšlení nad numismatikou jako vědou	9
Mince v českých dějinách	16
Úvod k encyklopedické části	20
Encyklopedická část	23
Použitá a doporučená numismatická literatura	252
Obrazové tabule	257

Předmluva

V roce 1996 vyšla první encyklopedická práce zabývající se numismatikou. Jak již bylo uvedeno v její předmluvě, záměr vypracovat encyklopedické dílo z oboru numismatiky pojal už v meziválečném období některé významné osobnosti tehdejší numismatiky – V. Katz, E. Nohejlová-Prátová a H. Janovský. Ve všech případech však zůstalo jen u záměrů či pokusů. Přitom právě numismatika pracuje s množstvím nejrůznějších termínů, ať už starých a již nepoužívaných, nebo novodobých. Tato věda se navíc v řadě oblastí prolíná s ekonomikou, hornictvím, metalurgií, metrologií, heraldikou, archeologií, etnografií, jazykovědou i obecnou historií. Z toho vyplývá, že její terminologie je velmi bohatá.

Autoři děkují řadě předních českých, moravských i slezských profesionálních i amatérských numismatiků za cenné rady a poznámky k problematice některých hesel i za poskytnutí informací o sobě samých v předešlém i v tomto doplněném vydání. Velký dík patří především oběma recenzentům univ. prof. PhDr. J. Sejbalovi, DrSc. a řediteli historického muzea Národního muzea v Praze PhDr. E. Šimko-

vi, CSc. Obzvláštní poděkování náleží J. Kounovskému a ing. J. Lukasovi, kteří pomohli autorům s vypracováním množství hesel z oblasti numismatiky i notafilie. Akad. sochař M. Vitanovský ochotně poskytl dlouhou řadu informací o českých i slovenských umělcích věnujících se medailové tvorbě.

Další poděkování patří PhDr. L. Nemeškalovi, DrSc., PhDr. Z. Nemeškalové, CSc., PhDr. K. Kurzovi, CSc., MUDr. J. Kalusovi, PhDr. Z. Likovskému, CSc., Mgr. Z. Míkové, PhDr. J. Chvojkovi, PhDr. H. Štroblové, PhDr. V. Němečkové, PhDr. E. Kolníkové, DrSc., PhDr. J. Sejbalovi ml., ing. E. Novákovi, K. Growkovi, ing. L. Královi, M. Hradilovi, ing. J. Šimůnkovi, V. Hanibalovi, ing. O. Šafářovi, Z. Nechanickému, Mgr. J. Militkému a mnohým dalším. Vřelý dík patří též výboru České numismatické společnosti, ing. M. Jízdnému, ing. I. Halačkovi a ing. J. Moravcovi za laskavé svolení k použití kreseb, k nimž vlastní autorská a vydavatelská práva. U převzatých obrázků je vždy podle současných zvyklostí uveden vydavatel.

Seznam zkratek

V textu jsou vedle běžných zkratek (g = gram, atd. = a tak dále, resp. chemických zkratek pro názvy prvků) užity následující zkratky:

angl. – anglicky, z angličtiny
ČNS – Česká numismatická společnost
franc. – francouzsky, z francouzštiny
ital. – italsky, z italštiny
lat. – latinsky, z latiny
maď. – maďarsky, z maďarštiny
něm. – německy, z němčiny
obr. – obrázek
rus. – rusky, z ruštiny
řec. – řecky, z řečtiny
špan. – španělsky, ze španělštiny

Poznámka k psaní vlastních jmen panovníků a příslušníků šlechtických rodů

V naší historické literatuře panuje v psaní jmen panovníků značná nejednotnost, a to jak v podobě pravopisu (zejména u cizích panovníků), tak i v užívání římského číslování. To komplikují jak panovníci stejného jména (například Václavové – knížata a králové), tak u jednotlivých panovníků jejich různé tituly (František II. – jako římsko-německý císař, resp. František I. – jako rakouský císař). Protože se v české historii ujalo tradiční označování těch panovníků, kteří byli mimo českého krále korunováni také římsko-německým císařem, podle císařského titulu, je používáno i v této práci. Proto je uváděn Karel IV. jako císař, i když byl českým králem toho jména první. Stejným případem je i František II. Naopak v případě Ferdinanda V. Dobrotivého je používáno pořadí podle českého královského titulu, a nikoliv podle pořadí rakouských císařů. Autoři jsou přesvědčeni, že tato obecně zažitá číselná označování nevnosou do textu žádný zmatek. V případě nejasností se lze blíže seznámit s jednotlivými panovníky u jejich samostatných hesel, kde jsou uvedeny základní genealogické vztahy.

Z důvodů co největší jednotnosti byla dána přednost české transkripci (Maxmilián II., František II., Valdštejn, Pernštejn, Rožmberk a další). Pouze výjimečně tam, kde jsou jména v německé formě užívána obecně, jsou ponechána v původní podobě (Liechtenstein, Lobkowitz, Fürstenberg).

Letopočty v závorce za panovníky, vládnoucími členy šlechtických rodů a církevních hodnostářů se až na výjimky týkají jejich vlády či doby zastávaných úřadů v Českých zemích, u významnějších osobností jsou životní data uvedena v textu jejich hesel. Letopočty u osobností v kulturní oblasti (umělci, historici, spisovatelé) jsou naopak životními daty.

Úvodní zamyšlení nad numismatikou jako vědou

Pro studium numismatiky, jako jakékoliv jiné vědy, je nezbytné znát její místo v celém souboru věd. Určení jejího místa je pro ni o to důležitější, že donedávna se mnohdy pochybovalo, zda vůbec představuje samostatnou vědní disciplínu. Numismatice bývalo kromě antikvářsko-sběratelského či archeologického hlediska přiznáváno postavení v rámci pomocných věd historických, tedy podobně jako například sfragistice, heraldice, epigrafice a podobně. Numismatici se s takovým přiřazením svého vědního oboru mezi pomocné vědy historické neradi smířovali a namítali, že svou samostatnost numismatika dokazuje vlastní pracovní metodou. Ve skutečnosti však nikdy nebyla tato samostatná numismatická metoda dokázána a v podstatě ani nebylo naznačeno, kde ji hledat a v čem ji vidět. To proto, že žádná metoda, kterou bychom mohli pokládat za ryze numismatickou, tj. metoda, kterou vytvořila a kterou používá pouze numismatika, samozřejmě neexistuje. Tento fakt však nijak nesnižuje postavení numismatiky jako samostatného vědního oboru. Ostatně plně specializované metody, použitelné jen pro určitý vědní obor a pro žádný jiný, má jen několik málo vědeckých odvětví. Ale ani o těch nelze říci, že by pouze s těmito specializovanými metodami stály a padaly. Většina věd, zvláště určitým způsobem příbuzných, si své pracovní metody mezi sebou vyměňují a vypůjčují. Teprve v souboru všech pracovních metod, které daná věda používá, v jeho celkové struktuře, lze odhalit specifické zvláštnosti, vlastní tomu kterému vědnímu oboru. U numismatiky lze její samostatnost daleko spíše zdůvodnit odhalením místa, které jí zůstalo vyhrazeno v souboru humanitních věd.

Při zkoumání dějin společnosti nás zajímá i způsob, jakým lidé určité společnosti vyrábějí své životní prostředky a směňují vzájemně své výrobky. Výroba a směna jsou dvě stránky jednotného procesu společenské výroby, při němž výrobní náležitosti prvenství. Výroba má svou stránku společenskou a technickou. Společenskou stránkou výroby v minulosti se zabývá obecná historie.

Třebaže je dnes i u nás překonáno marxistické hledisko dělicí vývoj společnosti podle vlastnictví výrobních prostředků, zůstává nesporné, že ekonomické změny ve struktuře společnosti a v jejím politickém i kulturním životě hrají významnou roli. S tímto pohledem přistupuje ke společenské stránce výroby i ekonomie, která ze svých zjištění odvozuje obecné zákonitosti ekonomického vývoje. Technickou stránkou výroby v minulosti se obírá historie techniky, zabývající se celou řadou specializovaných oborů a odvětví výrobního procesu.

I směna má svou stránku společenskou a technickou. Společenskou stránkou směny v minulosti a současnosti a její perspektivou v budoucnosti se zabývá ekonomie a s úspěchem ji studuje i historie. Avšak technickou stránkou směny se nenáleží zabývat ani ekonomii, ani historii – tato stránka náleží plně numismatickému studiu.

Setkáváme se tudíž při naší úvaze s pojmem *technika*. Ačkoliv známkou a výtvozem současné techniky je stroj (dnes navíc pravidelně spojený s určitým podílem computerizace), přece pojmáme obsah termínu *technika* v mnohem širším měřítku. Technikou je každá konkrétní činnost směřující k uspokojení lidských potřeb, ať již nutných, užitkových, nebo přepychových – činnost směřující k zvyšování hmotné civilizace. Pojmu *technika* užívá se dnes všeobecně tam, kde se má vyjádřit konkrétní způsob jakékoliv činnosti, která má speciální organizaci dosáhnout žádoucího záměru. Tak je také nutno porozumět technické stránce směny, která je předmětem numismatiky.

Numismatika se zabývá směnou v její konkrétnější formě na základě všestranného studia prostředků směny, a to i před samotným vynálezem peněz (což byl hospodářsko-technický vynález sám o sobě) v době pravěku i dlouhé etapy starověku. Pravé pole numismatiky však leží ve zkoumání a vysvětlení směny a jejích prostředků v období antického starověku, kdy začíná vlastní peněžní směna vynálezem mincí v Malé Asii, odkud se rychle rozšířily do antického Řecka a pak i Říma a celého Středomoří i oblasti Předního východu. Svou roli peněžní směna neztratila ani v následujícím období feudalismu a o její roli v novověku není třeba dlouze hovořit.

Jelikož je v dějinách lidstva hlavním údobím peněžní směny metalistické období peněz, zkoumá numismatika souvislost těžby drahých kovů s výrobou peněz-mincí, zkoumá techniku výroby mincí ve starých mincovnách, zabývá se metrologií, tj. váhovými (hmotnostními) zákonitostmi, ale i kvalitativními základy mincovních soustav, konfrontuje výsledky získané ze studia konkrétního hmotného materiálu s písemnými prameny a přispívá tak k vysvětlení podílu směny a prostředků směny na vzniku, vývoji či rozkladu jednotlivých říší i společenských systémů.

Teprve tyto výsledky vytěžené ze studia techniky směny, tj. numismatiky, přijímá ekonomie nebo historie pro své další bádání o vývoji ekonomie, rozvoji výroby a techniky a v neposlední řadě i společenských vztahů v minulosti. Tím se numismatika ve vrcholné fázi svého bádání dělí o předmět svého zkoumání jak s historií, tak s ekonomikou a případně i archeologií. Všechny tyto vědy – ač různými cestami – spějí tak nakonec k témuž cíli: osvětlit podíl hospodářství (v celé jeho šíři včetně směny) ve vývoji lidské společnosti. Numismatika je tedy dalším vědním oborem, který – aniž by byl zaměnitelný s ekonomikou, historií či archeologií – směřuje k témuž cíli a vysvětluje na základě studia techniky směny její podíl v hospodářských a společenských změnách dějin lidstva.

Přijmeme-li názor, že numismatika je samostatnou historickou vědou (podle současné klasifikace jednou ze základních historických věd), pak ji můžeme definovat jako *vědu o technice peněžní směny*.

Podobně jako další vědní obory, a to včetně těch nejabstraktnějších věd, stojí za vznikem numismatiky nejen odvěká lidská touha po poznání, ale i ryze praktická potřeba. Je to významná skutečnost, jejíž důležitost nebyla vždy náležitě rozpoznána a doceněna. Vznik numismatiky – jako skutečně vědecké disciplíny – není spojen se sběratelskými zálibami renesančních feudálů, jak se soudilo dříve, nýbrž u kolébky jejího vzniku stojí klasické peněžní nauky z doby antiky i feudalismu, vyvolané k životu praktickou potřebou lidí. Snahou už těchto dávných teorií bylo objasnit význam a úkol mince ve státním životě, vymezit práva a povinnosti knížat týkající se vydávání peněz, vyjasnit problém obnovování a zhoršování mince. Nebyly to estetické pohnutky a zájem o krásu mince, co povzbudilo lidi k numismatickému bádání, nýbrž ryze praktické příčiny, které vedly například již ve 14. století lidi zabývající se obchodem a směnou k tomu, aby znali nejen nové, nýbrž i staré druhy mincí jak po stránce vnější, tak i po stránce jejich peněžní hodnoty a vzájemného poměru.

Už ve starověkém Řecku, a pak zejména od středověku, byl totiž obchod každé země zaplaven směsicí starých i nových mincí všech možných zemí a měst, a především různých mincovních soustav, v nichž se bylo nutno orientovat, jinak hrozilo nebezpečí finančních škod jak státní pokladně, tak i jednotlivcům. Proto vznikaly již ve 14. století v Itálii, Francii, Nizozemí i v Německu seznamy obíhajících mincí, v nichž byly srovnávány jejich hodnoty. Byly to nejprve letáky, později však s rozvojem knihtisku od druhé poloviny 15. století i publikace knižní. Zvláště 16.–19. století nám zanechalo velké množství různých mincovních tarifů, valvací, mandátů, cirkulářů atd., zachycujících ve formě dřevorytů a mědirytin obrázky tisíců tehdy obíhajících starších i novějších mincí. A tak především ekonomický účel podnítil lidi k studiu a srovnávání starých platidel s novými. V této praktické ekonomické literatuře nutno spatřovat pravou kolébku numismatického bádání. Teprve v dalším vývoji se připojila i jiná hlediska na minci: hledisko estetické, posuzující minci jako předmět výtvarného umění, hledisko politicko-historické, posuzující minci jako pramen politické historie, hledisko archeologické, posuzující minci jako pramen klasické a historické archeologie, a hledisko antikvářsko-sběratelské, uctívající minci jako předmět sběratelské záliby.

Numismatika tedy vznikla především z praktických ekonomických příčin a tomuto dějinnému ekonomickému aspektu, který ji zrodil, musí zůstat ve své podstatě věrna. Ten opravňuje dodnes její existenci a určuje její místo v rámci společenských věd, místo, které nutno hledat v oblasti peněžní směny.

Z definice numismatiky jako nauky o technice peněžní směny plyne, že numismatika začíná tam, kde začínají v dějinách lidstva peníze, kde začíná peněžní forma směny. Tam lze hledat počátek „techniky směny“. To znamená, že numismatika se nezabývá dobou, kdy dosud neexistoval spojovací článek mezi dvěma partnery – prodávajícím a kupujícím – v podobě všeobecného prostředku směny (směnného ekvivalentu). Numismatické studium vychází z peněz, a tam kde nejsou, není ani numismatiky v pravém slova smyslu. Numismatické bádání nezasahuje do samých hlubin prehistorie a počátků lidské civilizace, kde sice směna výrobků začala, avšak šlo jen o směnu ojedinelou a náhodnou, o prostou směnu naturální (tedy výrobku za jiný výrobek nebo produkt),

neboť lidé v tomto vývojovém stupni vyráběli zboží především pro vlastní potřebu. Nejdůležitější pro toto údobí je skutečnost, že v této době nebylo žádných peněz, a proto nelze tuto epochu pokládat ani za prehistorii numismatiky. Ta začíná teprve tehdy, kdy bylo nalezeno zboží, schopné zastávat úlohu všeobecného ekvivalentu pro všechno zboží. Avšak ani v tomto stadiu vývoje směny neplnilo zpočátku tuto úlohu jen jediné zboží. V některých krajinách to byl dobytek, jinde mušle, svitky plátna, kožešiny nebo i otroci, ale záhy také drahé kovy či vzácné nerosty.

Toto „zboží“ se vydělilo ze všeho ostatního zboží, bylo je možno prakticky kdykoliv směniti za jiné zboží, pro které se stalo všeobecným ekvivalentem. Byla to tzv. fáze naturálních platidel, a právě v tomto stadiu procesu vývoje směny začíná numismatické bádání, neboť toto bylo údobí, které pro další vývoj peněz mělo velký význam. Ačkoliv ekonomie má snahu činit rozdíly mezi tzv. naturálními platidly a mezi skutečnými metalickými penězi (a nenazývá naturální platidla penězi), mluvíme již obvykle o dobytku v roli peněz, o plátnu jako penězích atd.

Přípustnost toho je logicky potvrzena skutečností, že od latinského slova dobytek (*pecus*) je odvozeno i naše slovo peníze (latinsky *pecunia*). Podobně od skotu je odvozeno germánské označení mincovní jednotky *scatta* a souvisí s ním i německé slovo *Schatz* (poklad) a ruské *skotnica* (tj. pokladnice). S plátnem jako naturálním platidlem zase souvisejí slova *platiti*, *platidlo* atd. Již tato doba kladla také základy pozdějších peněžních a často i váhových systémů, a proto se numismatické bádání nemůže bez pochopení údobí naturálních platidel obejít. Zejména proto, že – jak již bylo řečeno – se mezi naturálními platidly začaly záhy uplatňovat jako všeobecné ekvivalenty i kovy. Vedle drahých (zlato, stříbro, především ve formě slitků) to byl záhy po svém objevení (3. tisíciletí př. Kr.) i bronz ve formě tzv. *hřiven* či tzv. *žeber* a také (po polovině 2. tisíciletí př. Kr.) železo (o tom, jak bylo zpočátku ceněno, svědčí nález železné dýky v pohřební výbavě proslulého faraona Tutanchamona).

U slitků kovu nebyla zpočátku dodržována ustálená forma ani váha. Jestliže sloužily jako prostředek směny, byly při platebním styku odvažovány. Záhy se však ukázalo, že se platební styky usnadní, jestliže neforemné slitky kovu o stejné váze, určené k placení, jsou vyráběny v ustálené podobě a tvaru a v jednotné váze, nebo dokonce v určitém stanoveném váhovém (hmotnostním) systému, který určoval základní (vyšší) váhové jednotky a jejich pevně stanovené nižší díly. Numismatika pak čerpá již z tohoto údobí poznatky o původu nejstarších váhových systémů, které později hrály nejmáňší úlohu v mincovní produkci starého i středního věku.

Jakmile kovy určené k placení dostaly ustálenou podobu a jednotnou váhu, byly to už vlastně peníze v dnešním slova smyslu. Odtud byl již jen krok k opatřování slitků určitým znamením nebo obrazem. Těmito znaky vydavatel zaručoval nejen váhu, nýbrž i jakost svého penízu, případně jeho hodnotu.

A tak už v podmínkách směnného hospodářství vznikla tedy peněžní forma hodnoty – vznikly peníze. S jejich vynálezem byl v kovech, a to především drahých, objeven jediný všeobecný ekvivalent všeho zboží, což znamenalo velký převrat v samé podstatě směny výrobků. Zde končí „prehistorie numismatiky“ a začíná vlastní numismatické bádání.

Numismatiku přirozeně zajímají materiální skutečnosti spjaté s vynálezem peněz, jako je kov, forma a váha nejstarších platidel, technika jejich výroby a souvislost naturálních platidel s přechodem ke kovovým penězům. Za těmito všemi skutečnostmi stojí ovšem jako nejdůležitější poznání, že vynález peněz spolupůsobil vedle jiných faktorů nejen na ekonomický, ale i na celkový společenský vývoj lidstva. A právě ve spoluúčasti na zodpovězení těchto otázek obecného vývoje spočívá širší význam numismatického bádání.

Každý historický výklad o vývoji lidské společnosti konfrontují historické vědy – jako obecná historie, ekonomie, archeologie a numismatika – s typy společenských, politických i ekonomických poměrů v minulosti. Zároveň každá z těchto věd přispívá svým podílem k vysvětlení příčin vzniku, vývoje, zániku či přechodu jednotlivých typů společnosti. Každá z těchto výše jmenovaných věd má své speciální úkoly a každá z těchto věd je vůči druhým „pomocná“, aniž by cokoli ztrácela ze své samostatnosti či ze svého významu.

Vlastním předmětem numismatiky – *vědy o technice peněžní směny* – jsou tedy peníze všeho druhu. Mezi nimi však zaujímají zvláště významné postavení kovové mince, které v dějinách peněžní směny představovaly po staletí hlavního zprostředkovatele směnných styků. Jen údobí před vynálezem všeobecného ekvivalentu směny je údobím bez mincí. A z hlediska časového zatím pouze relativně krátký úsek zastínil, aspoň po stránce národohospodářské, význam mincí jinými prostředky směny: kreditními platidly moderní doby, stávkami, bankovkami, šeky, směnkami a jinými institucemi bankovního a směnárenského života (třebaže mnohé byly běžně užívány již v hluboké minulosti).

Jelikož hmotné doklady předmincovních platidel jsou v okruhu zájmu prehistorické archeologie a na druhé straně otázky moderního peněžnictví jsou záležitostí především ekonomie a jiných národohospodářských věd, je celkem přirozené, že numismatika se věnuje především studiu mincí, a to zejména mincí staršího data. Vždyť pro řadu zaniklých států či říší jsou právě mince často jediným a nenahraditelným původním pramenným materiálem (za všechny příklady uveďme keltské mincovnictví v našich zemích). Z toho důvodu je někdy numismatika krátce a stručně definována jako věda o mincích, což je sice zdánlivě výstižné, avšak obsahově nedostatečné. I když všechny mince jsou penězi, ne všechny peníze jsou mincemi. Studium mincí v numismatice vysoko dominuje nad vším ostatním, co do ní patří. Je to tím, že numismatika se nezříká své další významné role v systému věd a plní rovněž úlohu pomocné (základní) vědy historické. Historie potřebuje numismatiku jako vědu o mincích, neboť jen historii patří metalické údobí peněz, zatímco to, co bylo před ním, či to, co bylo nebo bude po něm, je v praxi obvykle již mimo akční rádius historické práce.

Nejobvyklejší definice mince zní, že je *kusem kovu určeným k placení, za jehož stříž a zrno ručí stát obrazem a nápisem*. Je to definice stará a dobrá, je v ní obsaženo všechno, co je mincí vlastní. Obsahuje připomínku, že jde o předmět určený k tomu, aby sloužil jako prostředek směny a aby byl zbožím všeho zboží (všeobecným ekvivalentem) na základě určité vydavatelem zaručené váhy (hmotnosti) a ryzosti kovu. Z definice vyplývají i zákonitosti, kterým je ražba mincí podřízena, a tudíž i úzký vztah numismatiky k metrologii a matematice vůbec. Matematika a numismatika jsou téměř

spojitými nádobami, neboť není – vedle metrologie či historické statistiky – jiné historické vědy, která by byla více spjata s matematikou, než je právě numismatika. Zároveň je dobře si uvědomit, že matematické důkazy jsou těmi vědeckými důkazy, kterým je bezprostředně přiznáván důkaz pravdy. Matematika totiž pracuje s nejjednoduššími logickými pojmy – s čísly, a proto jsou její závěry a zjištění nejpřesnější. Jsou nadřazené jakékoliv spekulativní dedukci, jsou prostě nejbliže pravdivému výkladu jakéhokoliv jevu. Proto díky svému hlavnímu pramenu, kovové minci definované rovněž exaktně čísly (hmotnost, ryzost), a díky matematickým a metrologickým zákonitostem mincovních soustav starého, středního i nového věku (násobky, resp. podíly základního nominálu) s sebou vnáší numismatika do historického bádání i matematicky podložená fakta.

Na druhé straně se však numismatika neobejde ani bez historické erudice, která se spolupodílí nejen na samotném určení mince (jejích dalších znaků, které matematicky definovatelné nejsou), ale i celého historického zázemí doby i formy jejího vzniku, jejího vývoje, užití, směnné hodnoty atd. atd.

Pro každou historickou vědu jsou *prameny* tím hlavním materiálem, z něhož čerpá nové poznatky a na jehož základě se může rozvíjet. Pro numismatiku jsou tímto pramenem mince, tento všeobecný směnný ekvivalent metalického charakteru – mince ražené podle pevných metrologických zásad střížících z drahého či obecného kovu. Ony jsou tím konkrétním materiálem, který umožňuje studium toho, co (a za jakých ekonomických i společenských okolností) se v dějinách lidstva opravdu jako prostředek směny užívalo.

Prameny numismatiky si můžeme rozdělit do tří skupin:

- 1) vlastní platidla;
- 2) jejich nálezy (poklady);
- 3) ostatní prameny.

1) Prvá skupina splývá s vlastním předmětem numismatiky a je předpokladem ostatních dvou skupin numismatických pramenů. Můžeme si ji rozdělit na dvě pododdělení:

- a) vlastní hmotné doklady platidel;
- b) jejich edice.

Vlastními hmotnými doklady platidel jsou ty, které konkrétně bereme do ruky, abychom je podrobili zkoumání. Jak jsme již uvedli výše, jsou to v první řadě mince, i když k nim patří i platidla, která sloužila jako prostředek směny před vynálezem mince, právě tak jako papírová platidla či rozličné jiné náhražky kovových peněz, nevyjímaje účelové známky. Jsou to nejcněnější prameny numismatického bádání pro svoji konkrétnost a původnost a vlastní zdroje nových peněžně-historických poznatků. Jsou to vlastní prameny.

Zůstává přirozeně nesplnitelným požadavkem vědecké numismatické práce, abychom při svém studiu měli k dispozici všechen potřebný materiál v jeho konkrétní formě, abychom jej mohli zhlédnout a prostudovat v originálech, sami si jej zvážili, změřili, prozkoumali jeho jakost atd. V praxi jsme většinou při podniknutých výzkumných studiích odkázáni z větší nebo menší části na literární záznamy o numismatickém materiálu, potřebném jako srovnávací materiál k naší vlastní práci.

Používáme-li při své práci systematicky utříděných katalogů sbírek mincí, doprovázených fotodokumentací a potřebnými metrologickými údaji o mincích, pojmáme tyto katalogy sbírek jako edice pramenů a zacházíme s takto publikovanými mincemi (platidly), jako by šlo o originály.

Je přirozené, že edice numismatických pramenů (tj. katalogy mincí) nám nepředkládají materiál, který bychom mohli přijímat naprosto nekriticky. Sebelepší edice numismatického materiálu se nevyrovnají mincím v originále, tedy materiálu, který máme možnost konkrétně v ruce prostudovat. I nejlepší edice numismatických sbírek mohou mít a také mají chyby, nedostatky a nedopatření zaviněná autory edic, tiskem atd. Proto zde hraje již velkou roli vskutku kritický přístup k materiálu publikovanému v numismatických edicích. Opakujeme však – jako každá věda, tak i numismatika by se v současné době bez edic studovaného materiálu neobešla. Musí s edicemi pracovat jako s prameny, jako s originály, a kromě toho musí pracovat i se všemi originálními publikacemi numismatického materiálu, pokud splňují požadavky systematiky, fotodokumentace a metrologických údajů.

Edice numismatických pramenů, edice mincí, jsou v podstatě obdobou edic pramenů historických, například edic listin, s nimiž historikové běžně pracují jako s bezprostředními historickými prameny – jako s originály. Ani moderní historik nemůže mít při své práci k dispozici všechny potřebné prameny, všechny listy a listiny v originálech. Ovšem právě tak, jako je při ryze vědecké historické práci nutno činit rozdíl mezi samotnými prameny, třeba dostupnými jen v publikovaných edicích pramenů, a mezi historickou literaturou, která se z větší či menší části o edice pramenů opírá, tak ani při numismatické práci nelze nečinit rozdíl mezi publikacemi originálních pramenů a mezi bohatou škálou numismatické literatury přijímající poznatky vytěžené mnohdy již z edic numismatických pramenů. Prostě – jen část obsažené numismatické literatury může být pro numismatiku bezprostředním pramenem. Všechnu ostatní numismatickou literaturu nutno posuzovat nanejvýše kriticky, což je důležitý stupeň vědecké práce v oboru humanitních či společenských věd. Bez kritiky není vědy.

2) Druhá skupina numismatických pramenů – nálezy mincí – má sice mnoho společného se skupinou prvou (nálezy mincí čili poklady jsou organickou složkou, sestávající z jednotlivých mincí či platidel vůbec). Vědecké zpracování nálezů mincí jako celků se však liší po metodické stránce od studia jednotlivých mincí do té míry, že je s nimi nutno počítat jako se zvláštní a právě pro numismatiku speciální a charakteristickou skupinou pramenů velké vědecké hodnoty. Zpracování hromadných nálezů mincí (pokladů) vneslo do numismatiky právě v moderní době nové vědecké aspekty, které snad jedině výrazně odlišily numismatiku od jiných humanitních věd.

Z hromadných nálezů mincí (depotů) čerpá v současné době numismatika nejvíce svých poznatků. Tyto nálezy jsou však velkým ziskem také například pro archeologii. Nutno však připomenout, že ne vždy a ne často jsou nacházeny celé poklady mincí. Kromě *hromadných* nálezů existují i *nálezy jednotlivých* mincí, za které děkujeme hlavně archeologickým výzkumům. Tyto ojedinělé mince jsou nacházeny v kulturních vrstvách odkrývaného terénu, a to na těch mís-

tech, kde intenzita osídlení byla největší a kde také možnost ztráty mince byla nejvyšší. Tyto náhodné nálezy je možné, pokud máme více případů výskytu, statisticky zpracovat a jejich nálezový horizont poskytuje důležité datovací kritérium pro určení doby vrcholné intenzity osídlení zkoumané lokality. Podobně jako nálezy hromadných depotů nás i ojedinělé nálezy poučují o směrech kontaktů určité krajiny s obchodními partnery blízkými i vzdálenějšími (zahraničními). Často ovšem jediná osamocená mince nalezená v terénu při archeologickém výzkumu – pokud je její nález náležitě dokumentován – má velký datovací význam pro určení doby vzniku či zániku zkoumaného objektu nebo pomáhá datovat stáří jiných památek nalezených v jeho sousedství, což se týká hlavně nálezů mincí na pohřebištích i v jednotlivých hrobech.

V tomto případě představují mince nejdůležitější oporu pro jakékoliv chronologické závěry. Numismatika pak v nalezených mincích při archeologických výzkumech objevuje často nový, až překvapivě cenný a dosud ne vždy plně využitý studijní materiál. Jde proto o oboustranně výhodnou spolupráci dvou vědeckých disciplín.

3) Pod označením třetí skupiny numismatických pramenů rozumíme:

- a) veškerý hmotný materiál numismatice příbuzný a pro ni pomocný;
- b) písemné prameny.

Materiálem příbuzným a pomocným jsou pro numismatiku například dochované mincovní stroje, které nám pomáhají studovat techniku výroby mincí, nebo jiná zařízení pocházející z inventáře mincoven, jako razidla, průbojníky, punce, cány, mincovní závaží, slitky drahého kovu atd. Musíme sem však přiřadit i tzv. mincím podobné výrobky jako medaile, početní peníze, žetony a další, které sice nereprezentují žádná platidla, ale jsou technikou výroby, ryteckou prací, ikonografií atd. příbuzné numismatickému materiálu, a představují proto pro numismatiku minimálně pomůcku pro srovnávací metody.

Písemnými numismatickými prameny rozumíme všechny psané památky, se kterými jako s prameny pracuje obecná historie. Tyto prameny umožňují konfrontovat a ověřovat naše vědomosti získané na základě výše uvedených pramenů. Dále lze na jejich základě rozšířit naše znalosti i lépe interpretovat skutečnosti vytěžené ze studia prostředků směny. Jsou to tedy nejenom speciální prameny finanční povahy, jako například celní tarify, účty všeho druhu, berní knihy, rejstříky dávek, finanční knihy, knihy kupeckých počtů, mincovní řády a privilegia, urbáře atd., nýbrž mohou to být právě tak dobře listiny všeho druhu, kroniky, paměti, legendy a pověsti.

Písemný pramený materiál je pro numismatiku bádání nanejvýš důležitý, i když mu při žádném numismatickém zkoumání nelze dávat přednost před konkrétními hmotnými doklady. Peněžní, cenové a jiné údaje písemných pramenů, nejsou-li zároveň konfrontovány s hmotnými doklady či jsou-li dokonce hodnoceny bez znalosti skutečného stavu současných platidel, ztrácejí mnoho ze své ceny. Zásadně je ovšem správné, aby se numismatický výzkum ubíral ruku v ruce se svědectvím písemných pramenů. Platí však při tom pravidlo, že numismatiku nelze bádát bez přihlídnutí ke konkrétním hmotným dokladům směnných prostředků. Po-

kud není toto pravidlo badateli dodržováno, nejde o výzkum, který patří pod střechu numismatiky.

Nyní věnujme pozornost základnímu zpracování numismatických pramenů, tj. určování mincí, které je východiskem badatelské numismatické práce. Určování mincí má svou zákonitost, kterou chtě nechtě každý badatel mimovolně dodržuje. Nejde totiž o žádné vědecké metodologické pravidlo, nýbrž o část přirozené, lidem vrozené logiky, jejíž jednotlivé stupně nelze obejít.

Chceme-li určit (klasifikovat či determinovat) nějaký předmět našeho zájmu, je to nejdříve pozorování, při kterém působí naše počítky, vjemy a představy o objektu zkoumání a které je výchozím předstupněm badatelské činnosti. Z pozorování těžší badatel vlastní vědecká fakta o předmětu svého zájmu. Je přirozené, že pozorovat dovede každý člověk se zdravými smysly. Avšak badatel musí na věcech, na něž soustředil svou pozornost, vidět mnohem více než laik. Pozorování jako výchozí součást a předpoklad vědecké metody musí být přesné a co nejvíce věrné. Musí postihnout všechno, z čeho objekt našeho pozorování sestává, a nesmí do něho vniknout nic z toho, co předmět pozorování ve skutečnosti nemá. Schopnost dobře pozorovat se nabývá hlavně praxí.

O výsledcích pozorování má badatel vést protokol ve formě faktových výpovědí. Souhrn faktových výpovědí o pozorování předmětu je ve skutečnosti *popisem předmětu*. Pozorování a popis má i v numismatice prvořadou důležitost jako východisko vědecké práce. Dejme tomu, že získáme neznámou minci, kterou bychom rádi určili. Pozorujeme ji a výsledky jejího pozorování zachytíme ve formě popisu. Popisem mince se někdy začne, avšak někdy také zároveň ukončí celé vědecké úsilí. K tomu dojde tehdy, když faktové výpovědi, které o povaze mince získáme, nelze na základě našich dosavadních znalostí nijak skloubit v celek, nebo jestliže mezi nimi nelze odhalit žádného společného jmenovatele. Mince tak zůstane sice popsána (tedy zdokumentována), avšak nikoliv určena. Sebelepší popis nikdy určení, tedy klasifikaci mince, nenahrazuje. Předmět zůstává nezařazen do vědeckého systému. S popisem mince se spokojíme pouze tehdy, nemáme-li žádnou možnost určit ji.

Popis mince z jejích různých stránek je ve skutečnosti její analýzou. Analýza – tj. podrobné zkoumání předmětu poté, co byl pomyslně rozložen na jednotlivé součástky, snadněji pochopitelně izolované – je základním vědeckým přístupem ke zkoumanému předmětu. Bez analýzy není syntézy, tedy opětovného složení analýzou získaných poznatků do nového pochopitelnějšího celku. Tímto novým pochopitelnějším celkem rozumíme v našem případě určení mince.

Na to, kdy je mince určena, mohou existovat různá subjektivní měřítka. Podle našeho soudu představuje určenou minci podkladový lístek, s jakým se setkáváme v depozitářích i v instalacích numismatických muzejních kabinetů, ve sbírkách soukromých sběratelů či v obchodech se starožitnostmi. Podložní lístek představuje jakýsi „křestní list“ mince. Měl by obsahovat tyto údaje:

- 1) země, kde mince vznikla;
- 2) jméno vydavatele mince s léty jeho vlády;
- 3) název mincovny;
- 4) jméno mincmistra;

- 5) nominální hodnota (název) mince;
- 6) rok nebo časové rozmezí vydání mince;
- 7) druh kovu mince, její hmotnost a průměr střížku;
- 8) bibliografické údaje (odkaz na odbornou literaturu).

Těchto osm bodů obsahuje dostatečné množství faktových výpovědí o minci, aby se z kusu kovu opatřeného ražbou stala určená mince. I když počet osmi údajů, které z mince neurčené tvoří určenou, je zdánlivě skromný, přesto ani toto množství determinovaných znaků nemusí být vždy splněno a dodrženo. Může být i nižší podle toho, o jaký druh mince se jedná. Přesto může být i tak mince správně určena.

Na druhé straně lze prakticky donekonečna uvedený základní počet osmi údajů doplňovat o další upřesňující faktové výpovědi získané pozorováním a analýzou zkoumaného předmětu (mince) a syntézu tak zkvalitňovat. Text podkladového lístku by tedy měl znít například takto:

Čechy
Boleslav II. (972–999)
mincovna Praha
mincmistr Omeriz
denár
Fiala III/13, Cach 123

Uvedené údaje jsou dlouhodobou praxí uznávanými kritérii, jejichž souhrn nejpřesněji činí z raženého kotoučku vědecky klasifikovanou historickou památku. Proto již toto základní určení mince je prací vědeckou, a to skutečně základní. Mince je tím umístěna do určitého systému. Bylo by proto nesprávné posuzovat základní určení mince jako nejnižší formu vědecké činnosti na poli numismatiky, ke které ocenění svou jednoduchostí svádí. Právý opak je pravdou. Základní určení je ryzím výsledkem vědecké činnosti a vyústěním mnohdy dlouhé, houževnaté a pracné badatelské analýzy. Lze tvrdit, že určování starých mincí je základní numismatickou prací a patří k hlavní náplni práce numismatika. Třebaže jsme na počátku vymezili šířku oboru numismatiky, zde je třeba říci, že numismatik je skutečně v prvé řadě znalcem starých mincí. Proto schopnost určit u staré mince kde a kdy vznikla, kdo ji razil, jak se jmenovala, z jakého kovu byla ražena atd. je schopností, jejíž zvládnutí jedině opravňuje označení odborníků jako *numismatiků*. Podle toho, jakého je tato schopnost stupně a jak tuto schopnost dovede numismatik uplatnit, je také hodnocen jeho podíl na vlastní numismatické práci a jeho přínos pro vědecké bádání.

Znalost určování mincí, a s tím související všeobecné porozumění vlastnímu hmotnému mincovnímu materiálu, je základní podmínkou jakékoliv vědecké numismatické práce. Je to stupeň badatelské činnosti, který nelze obejít, a jeho nedokonalé ovládnutí se na kvalitě jakékoliv naučné práce z oboru numismatiky musí nezbytně projevit.

Schopnost určovat mince lze jen částečně získat teoretickým studiem. To platí o numismatice více než o kterémkoliv jiném vědním oboru historie. Ve školních lavicích se vůbec nelze numismatice naučit. Sebelepší absolvent historie nebo pomocných (resp. základních) věd historických, kam je numismatika na našich vysokých školách řazena (a kde se též přednáší), stojí často se svými znalostmi v určování starých mincí daleko nazpět za kterýmkoliv z vážnějších amatérských sběratelů mincí, jemuž tato vysokoškolská příprava

chybí. Tím ovšem nemá být šablonovitě řečeno, že by určovat mince mohli jen sběratelé či pracovníci numismatických muzejních kabinetů, pro které je numismatika povoláním. Všeobecně je možno říci, že schopnost určovat staré mince se nabyvá praxí, a to praxí dlouhodobou. Tato praxe vyplývá z dlouholeté pilné práce s vlastním mincovním materiálem a z neutuchajícího zájmu o tento hmotný materiál. Jinými slovy – praxe v numismatice dominuje nad teorií. Na druhou stranu se numismatik bez značných teoretických znalostí neobejde. Vždyť bez nich by nebylo možno minci zařadit, ale především ji vidět v širších historických a ekonomických souvislostech.

To určuje i směr další vědecké numismatické práce. Pokoušet se řešit numismatické problémy na základě jiných pramenů než starých mincí (například zásadně jen využíváním pramenů písemných) bez současného ovládnutí hmotného materiálu – bez znalosti vlastních mincí – je možno označit mírněji jako jednostranné a méně zdvořile jako nevědecké. Příkladnějším badatelům tohoto druhu, třebaže to mohou být i dobří a zkušení historici, nepřísluší označení numismatik, ať se sebevíce zabývají mincovní problematikou. Totéž však lze na druhou stranu říci i o těch, kteří sice sbírají mince a dokážou je zařadit, ale vědomě či nevědomě rezignují na širší pramenné i teoretické souvislosti a znalosti. Také zde není na místě označení numismatik – jedná se o sběratele či milovníka starožitností.

Správný numismatik může usilovat o řešení nesčetných numismatických problémů na základě dokladů hmotné kultury, a tedy vycházet jen ze studia a z rozboru vlastních platidel – mincí. Je totiž možné srovnávat jednotlivé mince podle razidel a určovat jejich chronologii, studovat na mincích chybovačky a jiné technické nedostatky, identifikovat mezi mincemi falza, vážit mince a zkoumat jejich jakost, analyzovat chemicky jejich kov atd. – prostě vypracovat celou řadu vědecky hodnotných dílčích numismatických studií. Měl by pokud možno ovládat historii daného období, znát i písemné prameny vztahující se k předmětu jeho zájmu, odbornou literaturu atd. atd. Při numismatické práci – jako při každé vědecké práci – používáme alespoň okrajově metodické pomoci jiných vědních oborů (u numismatiky například metrologie, chemie, historie obecně, ale i hospodářské či dějin techniky a technologie aj.), ale přece jen je jisté, že skutečně vědecké numismatické práce vznikají především na základě konkrétního mincovního materiálu. Lapidárně řečeno: Kde není mincí, není numismatiky.

Určování mincí ve většině případů není záležitostí jednoduchou, nýbrž mnohdy složitou a nesnadnou. Jenom mince modernější představují snadnější materiál pro určování, ačkoliv ani toto nelze pokládat za pevné pravidlo, neboť moderní doba vnesla do světových mincovních produkcí tolik nových a složitých prvků a změn, že ani ohromné bludiště moderních mincovních soustav není jednoduché zvládnout. Avšak čím hlouběji se vracíme do minulosti, čím více jsou psané dějiny stručnější a čím vzdálenější nám jsou epochy, ze kterých se dochovaly mincovní památky, tím obtížnější je určovat dochovaný mincovní materiál. Obtíž spočívá v časově i teritoriálně prakticky neomezeném rozsahu numismatického materiálu. Vynález mincí je starý asi 2 700 let. Jejich užívání tak pokrývá většinu celého období historie (na rozdíl od prehistorie) lidstva na zemi. Za těchto 2 700 let bylo ve všech mincovnách vyrobeno mnoho miliard mincí o milionech variant, statisících typů, tisících různých nominálů ve

stovkách měnových soustav. Proto má numismatika tak obsažený předmět studia, že není v silách jednotlivce, aby jej dokonale zvládl v celistvosti. Klademe důraz na slovo *dokonale*. Tím míníme, že není v moci jednotlivce, aby vykonával vskutku produktivní tvůrčí vědeckou práci v kterémkoliv úseku numismatické práce, tj. například v českém denárovém období, zároveň s tím v numismatice Orientu a k tomu v antickém mincovnictví řeckém i římském, v mincovnictví byzantském, v zámoří, vyznal se v platidlech primitivních právě tak jako v moderních, aby ovládal problematiku papírových platidel atd. Moderní numismatická práce vyžaduje specializaci pro jednotlivé dějinné úseky vývoje platidel.

EXKURS

Nezbytnost specializace v numismatice snad nejnázorněji vyplyne z pohledu na tabulku vědeckých aspektů charakterizujících jednu jedinou minci. Tato tabulka naznačuje, z jak pestré škály hledisek je možné každou minci studovat a zároveň jaké množství poznatků z různých oborů společenských a exaktních věd může jediný doklad platidla minulosti vědět poskytnout. Kromě toho však také ukazuje, jakými vědomostmi by měl v ideálním případě numismatik vládnout, aby mohl minci určit, a sice tak, aby šlo o určení všeho, co vůbec může numismatika historické vědě dát.

Tabulka je sestavena tak, že v její vertikální ose jsou směrem shora dolů sestaveny pod sebou čtyři pomyslné etapy vědecké klasifikace (určení) mince, a to od etapy jednodušší k nejsložitější. Horizontálně jsou pak na čtyřech vodorovných osách tyto etapy I–IV rozpracovány do jednotlivých dílčích oborových fází charakteristiky mince (viz tabulka na str.15).

Prvá etapa se v podstatě kryje se *základním určením mince*, o kterém jsme již pojednali na předchozích stránkách. Je to ten stupeň klasifikace mince, jehož dosáhneme pozorováním a jednoduchou analýzou předmětu. Sedm základních bodů získaných z faktových výpovědí o minci, které činí z neurčené mince klasifikovanou historickou památku a které jsme převedli do praxe na ukázce tzv. podkladového lístku českého denáru Boleslava II., odpovídá sedmi fázím základní klasifikace mince na naší grafické tabulce.

Druhá etapa představuje prohloubený pohled na předmět zkoumání. I když v podstatě během jednotlivých fází této etapy převládají ještě prvky analytické a popisné povahy a poznatky získané prostým pozorováním mince, přece jenom jde o kvalitativně vyšší formu rozboru, která předpokládá již abstrahování od prostého povrchu zkoumaného předmětu a zasvěcenější přístup k jeho vnitřním vlastnostem. Zvládnutí ikonografie a heraldiky mince, vysvětlení smyslu jejích legend, metrologická dokumentace mince, znalost složení mincovního kovu a konečně posouzení pravosti či nepravosti mince vyžaduje již odborné vědomosti nabyté teoretickým studiem i praxí. Snad příliš nepochybíme, nazveme-li proto tuto etapu klasifikace mince jako *odbornou*, čímž nemáme v úmyslu snižovat odbornost etapy předchozí.

Třetí etapou je základní a odborná klasifikace mince jako předpoklad a východisko stavu, ve kterém se již množství oborových fází zužuje na počet šesti, což je projevem přechodu od analýzy k syntéze. Vnější vlastnosti určené mince stojí v této klasifikační etapě již částečně v pozadí. Jednotli-

vé poznatky získané v první a druhé etapě určené mince se skládají v ucelenější logické celky, u kterých je již možno posoudit přínos klasifikované památky pro dějiny, archeologii, etnografii, ikonografii, ekonomii i právní vědu. (Ovšem právě tento stupeň předpokládá dosti značné teoretické znalosti z výše uvedených oborů, a to i proto, abychom „neobjevovali“ dávno objevené!) Tuto etapu klasifikace mince nazýváme *redukční*, neboť v ní se množství jednotlivých pozorování z předchozích dvou etap zmenšuje do několika obecnějších shrnutí.

A konečně *čtvrtá etapa* je etapou *syntetickou*. Jde o shrnutí poznatků z předcházejících etap určování historické památky (v našem případě mince) a vytýčení přínosu této práce pro obecnou historii zejména tam, kde jde o nově zjištěná fakta vyplývající z unikátnosti nálezu nebo z nově objevených vlastností již dříve známého historického dokladu.

POZNÁMKA

Protože je tabulka sestavena teoreticky pro jakékoliv mince, je přirozené, že v praxi nemusí přesně vyhovovat každému druhu, který určujeme. Tak například u mincí evropských obvykle neuvádíme požadovaný světadíl a spokojíme se s určením státu, kde mince vznikla. To však neplatí pro mince mimoevropské a zámořské. Stejně tak u mincí z řeckých a římských kolonií nutno uvést, zda pocházejí z Asie nebo Afriky. Při základním určování mincí neuvádíme v popise v některých případech druh kovu, z něhož byla mince zhotovena, protože tento údaj často jasně a jednoznačně vyplývá z názvu nominálu. Tak například římské i středověké denáry byly raženy pouze ze stříbra stejně jako dukát všech období je ražen vždy ze zlata.

Pavel Radoměřský

I.

1. Nominál 2. Měřítko	3. Světadíl 4. Zdobení 5. Zdobení	6. Vytváření (jaké jako oběť)	7. Mince 8. Mince	9. Mince	10. Mince	11. Mince
--------------------------	---	----------------------------------	----------------------	----------	-----------	-----------

II.

12. Mince 13. Mince 14. Mince	15. Mince	16. Mince 17. Mince 18. Mince	19. Mince	20. Mince 21. Mince 22. Mince	23. Mince 24. Mince 25. Mince	26. Mince 27. Mince 28. Mince	29. Mince 30. Mince 31. Mince	32. Mince 33. Mince 34. Mince	35. Mince 36. Mince 37. Mince
-------------------------------------	-----------	-------------------------------------	-----------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------

III.

38. Mince 39. Mince 40. Mince	41. Mince 42. Mince 43. Mince	44. Mince 45. Mince 46. Mince	47. Mince 48. Mince 49. Mince	50. Mince 51. Mince 52. Mince	53. Mince 54. Mince 55. Mince
-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------

IV.

56. Mince 57. Mince 58. Mince
